

ФІНАНСУВАННЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

FINANCING OF HIGHER EDUCATION SYSTEM IN UKRAINE

У статті розглянуто основні теоретичні та практичні аспекти фінансування системи вищої освіти. Досліджено основні джерела фінансування закладів вищої освіти для виконання покладених на них функцій та досягнення поставлених цілей. Проаналізовано сучасний стан фінансового забезпечення вищої освіти в Україні. Обґрунтовано необхідність диверсифікації джерел фінансування закладів вищої освіти. Визначено способи залучення найбільш оптимальних альтернативних джерел фінансового забезпечення вищої освіти.

Ключові слова: вища освіта, фінансування вищої освіти, видатки на освіту, джерела фінансування, заклад вищої освіти, ендаумент-фонди.

В статье рассмотрены основные теоретические и практические аспекты финансирования системы высшего образования. Исследованы основные источники финансирования высших учебных заведений для выполнения на них возложенных функций и достижения поставленных целей. Проанализировано современное состояние финансового обеспечения высшего образования в

Украине. Обоснована необходимость диверсификации источников финансирования высших учебных заведений. Определены способы привлечения наиболее оптимальных альтернативных источников финансового обеспечения высшего образования.

Ключевые слова: высшее образование, финансирование высшего образования, расходы на образование, источники финансирования, высшее учебное заведение, эндаумент-фонды.

The article deals with main theoretical and practical aspects of financing of higher education system. The main sources of funding for higher educational institutions to perform their assigned function and achieve goal are investigated. The current state of financial support of higher education in Ukraine is analyzed. Need of diversification of sources of higher educational institutions financing is justified. The ways of attraction of the most optimal alternative sources of financial support of higher education are determined.

Key words: higher education, financing of higher education, educational expenditures, sources of funding, higher educational institution, endowment funds.

УДК 336.143

Дехтяр Н.А.

к.е.н., доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Сумський державний університет
Янченко В.О.
студент
Сумський державний університет

Постановка проблеми. Сьогодні сфера освіти, зокрема вищої, є важливим показником культурного, політичного та соціального розвитку суспільства. Вища освіта виступає одним із важливих аспектів економічного зростання держави в умовах розвитку нових технологій. Фінансові ресурси, вкладені в освіту, є своєрідними інвестиціями для майбутнього розвитку економіки країни, адже успішне функціонування усіх сфер діяльності напряму пов'язане з рівнем освіченості суспільства. Ключовим елементом у системі вищої освіти виступають навчальні заклади, котрі мають велике значення у створенні людського капіталу. Необхідно відзначити, що без достатнього фінансування вища освіта буде не в змозі належним чином забезпечити державі якісне поновлення й розвиток інтелектуального потенціалу та не зможе сприяти успішному розвитку суспільства у цілому. Отже, оцінка фінансового забезпечення вищої освіти за недостатнього бюджетного фінансування є актуальною темою дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У науковій економічній літературі теоретичні та практичні аспекти функціонування механізму вищої освіти та фінансування вищих навчальних закладів досліджували такі вчені, як: Т.М. Боголіб [8], М.В. Дмитришин [6], О.В. Люта, Н.Г. Пігуль [7], Б.І. Мокін [4], Ю.О. Гернего [5] та ін.

Отримані результати науковців та фахівців у ході дослідження теоретичних та методологічних аспектів фінансового забезпечення вищої освіти є вагомим внеском у модернізацію діяльності

та фінансування вищих навчальних закладів. Однак, на нашу думку, ще недостатньо вивченими є альтернативні джерела фінансування системи вищої освіти.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати сучасний стан, визначити основні джерела фінансування системи вищої освіти в Україні, а також обґрунтувати використання найбільш оптимальних альтернативних джерел фінансового забезпечення закладів вищої освіти (ЗВО).

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сфера вищої освіти являє собою систему закладів вищої освіти, за допомогою яких забезпечується професійна та наукова підготовка висококваліфікованих фахівців для входження їх на ринок праці на конкурентних позиціях. Науковці зауважують, що сфера освіти виступає вагомим способом підвищення ефективної діяльності економіки країни та формує інтелектуальний капітал держави, також фінансове забезпечення освіти є вигідними інвестиціями в майбутнє.

Результати дослідження особливостей фінансування навчальних закладів дали змогу сформулювати визначення категорії «фінансове забезпечення діяльності закладу вищої освіти» як сукупності форм і методів визначення джерел формування та напрямів використання фінансових ресурсів для здійснення його статутної діяльності з урахуванням вимог збалансованості фінансової автономії та надання гарантованих державою соціальних гарантій. У сучасних умовах фінансове забезпечення системи вищої освіти в Україні здійс-

снюється на основі базових принципів, серед яких необхідно виокремити: чітке розмежуванням використання бюджетного та позабюджетного фінансування діяльності закладів освіти; виділення бюджетних асигнувань на конкурсній основі для закладів освіти виходячи з критеріїв пріоритетності та якості освітніх послуг; здійснення фінансово-господарської діяльності закладів освіти на засадах неприбутковості.

Дослідження теоретичних основ фінансового забезпечення системи вищої освіти [8; 9] дало змогу зробити висновок, що, незважаючи на відносну автономію та свободу навчальних закладів даної сфери у виборі джерел їх фінансування, більшість закладів освіти використовує традиційні методи та форми залучення й використання фінансових ресурсів. Так, основними джерелами фінансового забезпечення вищої освіти є: кошти державного та місцевих бюджетів; кошти юридичних та фізичних осіб, громадських організацій і фондів; додаткові асигнування на специфічні програми та заходи (кредитування навчання, програми підтримки найкращих студентів); плата за додаткові освітні послуги, що надаються закладами освіти; кошти від здійснення науково-дослідних робіт, виконані на замовлення підприємств, організацій та громадян; кошти за надання послуг із підготовки до вступу у ЗВО, видавництво та реалізація навчальної літератури; доходи від виробництва та реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, надання в оренду приміщень, обладнання; спонсорські, добродійні та добровільні внески; доходи від розміщення тимчасового вільних коштів на депозитах тощо. Фінансування закладів вищої освіти за рахунок цих джерел може здійснюватися такими методами, як: кошторисне фінансування закладів освіти; бюджетне фінансування закладів освіти на основі показника вартості навчання одного студента; індивідуальна оплата навчання за рахунок доходів юридичних чи фізичних осіб; спеціальні кредити для здобуття освіти.

Разом із тим для фінансового забезпечення вищих навчальних закладів можуть використовуватися також додаткові джерела фінансування, що не забороняються законодавством, наприклад грошові надходження від здійснення освітніх послуг, доходи від науково-дослідної роботи закладу освіти, плата за оренду приміщень та ін.

Одержані кошти використовуються для реалізації статутної діяльності навчального закладу за умов та в порядку, що визначені в законодавстві та його статуті [3].

Протягом останніх років відбувався процес зміни та трансформації мережі закладів вищої освіти, тому проаналізуємо та визначимо основні тенденції динаміки кількості вищих навчальних закладів та чисельності студентів протягом 2012–2017 рр. (табл. 1).

Проаналізувавши наведені дані, бачимо, що протягом досліджуваного періоду кількість закладів вищої освіти та чисельність студентів мають стійку тенденцію до зниження. Так, якщо у 2012 р. система закладів вищої освіти налічувала 785 одиниць, у яких навчалось 2 170,1 тис. студентів, то до 2017 р. скорочення навчальних закладів сталося на 16,3%, а чисельність студентів знизилася на 26,9%. Зниження кількості закладів освіти свідчить про перевищення пропозиції над попитом на ринку освітніх послуг. У структурі кількості закладів вищої освіти за формами власності основну частку займають навчальні заклади державної та комунальної форм власності – 80,2%, тоді як приватні становлять лише 19,8% від загальної кількості вищих навчальних закладів у 2017 р.

Оскільки державні вищі навчальні заклади становлять основну частку в системі вищої освіти України, то основу фінансового забезпечення становить державне фінансування. Але сьогодні кожен заклад освіти також намагається надавати якомога більше платних освітніх послуг як для студентів, так і для приватних компаній, підприємств чи громадян із метою залучення додаткових фінансових ресурсів для нормального їх функціонування.

Дослідимо структуру чисельності студентів, які навчаються за рахунок різних джерел фінансування (рис. 1).

Як свідчать наведені дані, найбільшу частку в структурі чисельності студентів займають особи, що навчаються за рахунок коштів державного бюджету та за кошти громадян. Однак протягом аналізованого періоду спостерігається зменшення частки студентів, що навчаються за рахунок фізичних осіб. Якщо в 2012/2013 н. р. їх чисельність становила 54,1% від загальної кількості студентів, то до 2016/2017 н. р. вона скоротилася на 5,5%

Таблиця 1

Динаміка кількості закладів вищої освіти України та чисельності студентів у 2012–2017 рр. [1]

Показники	Навчальні роки				
	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2016/2017
Всього ЗВО, у т. ч. за формами власності:	785	767	664	659	657
– державної та комунальної	619	609	520	525	527
– приватної	166	158	144	134	130
Чисельність студентів, тис. осіб	2170,1	2052,7	1689,2	1605,3	1586,8

та дорівнювала 48,6% від загальної кількості. Це є наслідком зниження рівня платоспроможності фізичних осіб та постійного зростання ціни на освітні послуги. Щодо студентів, які навчаються за кошти державного бюджету, то їх питома вага в загальній кількості має тенденцію до зростання: із 41,2% у 2012/2013 н. р. до 46,2% у 2016/2017 н. р. Найменшу питому вагу у навчанні студентів становить фінансове забезпечення за рахунок місцевих бюджетів (4,6% у 2016/2017 н. р.), а також органів державної влади та юридичних осіб (0,6% у 2016/2017 н. р.).

Оскільки основним джерелом фінансування системи вищої освіти в Україні є кошти, що виділяються з державного та місцевих бюджетів, проаналізуємо динаміку витратків зведеного бюджету на потреби здійснення освітньої діяльності (табл. 2).

Дослідивши динаміку наведених статистичних даних протягом 2013–2017 рр., можемо відзначити, що фінансове забезпечення сфери освіти, зокрема вищої, знизилася лише в 2014 р. порівняно з попереднім роком, а починаючи з 2015 р. з кожним роком зростає. Так, витратки зведеного бюджету України для фінансування вищої освіти за весь аналізований період збільшилися на 28,9% і в 2017 р. становили 38,7 млрд. грн. Слід

також відзначити, що хоча протягом 2015–2017 рр. обсяги витратків у цю сферу зі зведеного бюджету постійно зростали, проте їх динаміка демонструвала нерівномірне збільшення. Тоді як сума витратків на сферу освіти в 2017 р. зросла на 37,3%, обсяги фінансування з бюджету на вищу освіту підвищилися лише на 9,8%. Збільшення витратків, що простежується протягом останніх років, є здебільшого наслідком впливу темпів інфляції та постійного зростання розміру мінімальної заробітної плати, ніж фактичного зростання витратків на освіту.

У структурі витратків на освіту майже третю частину становлять асигнування на вищу освіту, проте з кожним роком їх питома вага постійно скорочується. Так, їх частка зменшилася з 28,4% у 2013 р. до 21,8% у 2017 р., що свідчить про зниження витратків на вищу освіту порівняно з витратками на освіту загалом. Спостерігається також тенденція до зниження частки витратків на фінансування вищої освіти у структурі зведеного бюджету з 5,9% у 2013 р. до 3,7% у 2017 р., що засвідчує фінансування сфери вищої освіти за залишковим принципом.

Обсяги витратків зведеного бюджету на освіту у співвідношенні до ВВП постійно зменшуються.

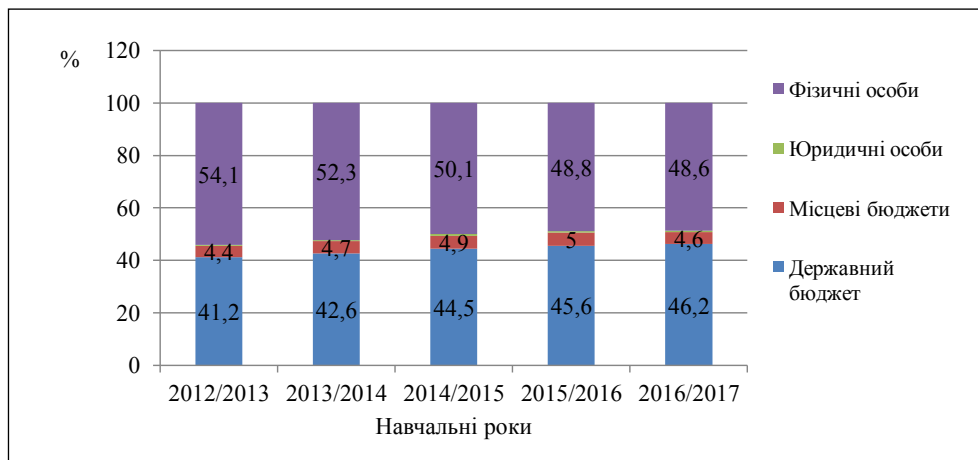

Рис. 1. Структура чисельності студентів за джерелами фінансування у 2012–2017 рр., % [1]

Таблиця 2

Витратки зведеного бюджету України на освіту в 2013–2017 рр., млн. грн. [2]

Показники	Роки				
	2013	2014	2015	2016	2017
Витратки зведеного бюджету на освіту, в т. ч.:	105538,7	100105,5	114193,5	129437,7	177755,7
– на вищу освіту	30003,1	28340,5	30981,8	35233,6	38681,1
Частка витратків на вищу освіту у % до:					
– загальних витратків зведеного бюджету	5,9	5,4	4,6	4,2	3,7
– витратків на освіту	28,4	28,3	27,1	27,2	21,8
– ВВП	2,1	1,8	1,6	1,5	1,3

Так, у 2013 р. питома вага видатків на освіту мала максимальне значення за весь аналізований період та дорівнювала 2,1% від ВВП. Проте починаючи з 2014 р. та протягом наступних років для функціонування та розвитку галузі вищої освіти фінансування здійснюється в розмірі менше 2% від ВВП. Отже, відображена тенденція вказує на зменшення частки державних видатків на освіту у ВВП, що свідчить про поступове зниження пріоритетності для держави галузі вищої освіти.

Сьогодні заклади вищої освіти функціонують, відчуваючи дефіцит фінансування для своєї діяльності та розвитку. Це характерно як для державних та комунальних, так і для навчальних закладів приватної форми власності. Враховуючи те, що державні вищі навчальні заклади фінансуються, головним чином, за рахунок бюджету, їхня діяльність також потребує додаткових джерел фінансування, оскільки частка бюджетного забезпечення з кожним роком знижується. Тобто це є вагомим чинником ЗВО для усвідомлення необхідності більш активного самостійного пошуку та залучення фінансових ресурсів для реалізації своєї діяльності.

У зв'язку з недостатністю фінансових ресурсів головними статтями видатків у закладах вищої освіти є оплата праці штатних працівників, нарахування на заробітну плату, плата за комунальні послуги та енергоносії, а капітальні видатки у переважній більшості навчальних закладів знаходяться на досить низькому рівні. Це свідчить про те, що держава майже не надає фінансування на поточні та капітальні ремонти для закладів вищої освіти, закупівлю предметів та матеріалів, заку-

півлю обладнання й предметів довгострокового користування. Таким чином, бюджетне забезпечення недостатнє для фінансування розвитку та відновлення матеріально-технічної бази навчальних закладів. Дані статті витрат забезпечуються фінансуванням за рахунок надання платних послуг або їх залучення на альтернативній основі.

У результаті недостатнього державного фінансового забезпечення перед закладами вищої освіти в Україні постає проблема знаходження додаткових джерел фінансування їхньої діяльності.

Одним із важливих методів залучення додаткових фінансових джерел у галузі вищої освіти є фандрайзинг. Його сутність розкривається через механізм ендавмент-фондів, які створюються за рахунок особливих цільових внесків (головним чином, успішних випускників вищих навчальних закладів). Схему функціонування ендавмент-фондів можна представити так (рис. 2).

Грошові кошти цих фондів інвестуються та приносять регулярні доходи, частина з яких спрямовується на розвиток діяльності закладів вищої освіти. Інвестування може здійснюватися у цінні папери, облігації, розміщуватися на депозити та вкладатися в інші фінансові інструменти на фінансовому ринку [4, с. 132].

Інвестиційний дохід, отриманий від ендавмент-фонду, спрямовується в різних напрямках використання, до яких належать: фінансова підтримка студентів, суттєво зменшуючи при цьому плату за навчання студентів із сімей з невисоким рівнем доходу; фінансування деяких кафедр та спрямування коштів на виплату премій вида-

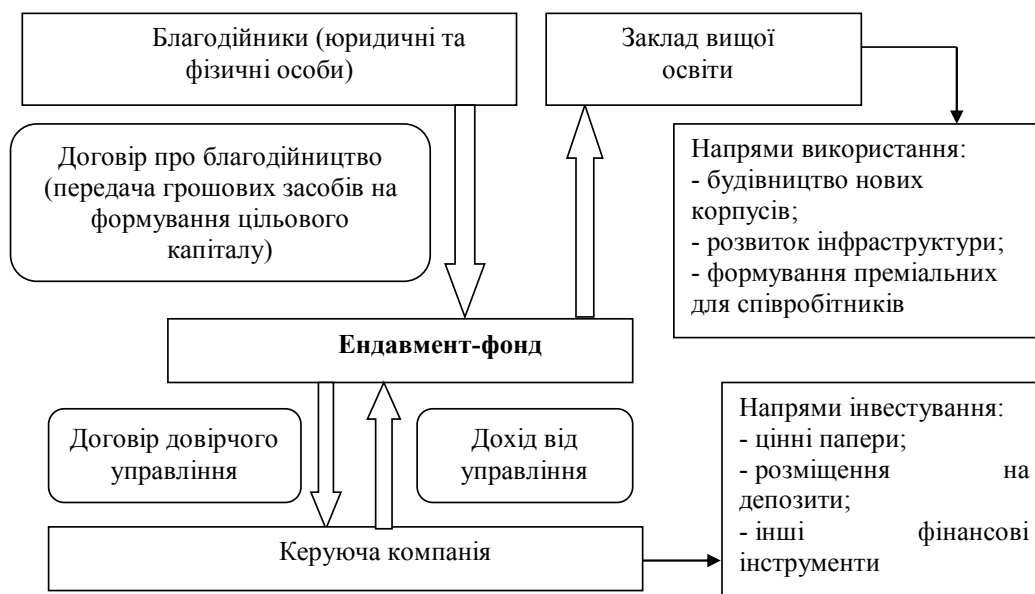

Рис. 2. Механізм залучення додаткових фінансових ресурсів у заклад вищої освіти через створення ендавмент-фонду

Джерело: розроблено авторами

ним викладачам та дослідникам; фінансування наукових досліджень та новітніх програм і проєктів; створення наукових лабораторій та фінансування їхньої діяльності. Таким чином, головними особливостями ендавмент-фондів є виключно цільовий характер призначення та недоторканість коштів. Заклад освіти не має права витратити зібрані кошти, на його потреби використовується виключно інвестиційний дохід. Причому навчальні заклади мають право витратити ці кошти лише на ті заходи, котрі чітко перераховані у відповідних документах [6, с. 68].

Світовий досвід провідних вищих навчальних закладів свідчить про перспективність створення даних фондів. Університети, що мають потужні ендавмент-фонди, характеризуються фінансовою стабільністю та гнучкістю під час прийняття рішень. Сьогодні ендавмент-фонди найбільш розповсюджені у США, зокрема найбільші за розмірами ендавмент-фонди є в Гарвардському, Єльському, Стенфордському та Принстонському університетах, а їх розміри сягають десятки мільярдів доларів [5, с. 566].

В Україні створення ендавмент-фондів як додаткового джерела фінансування закладів вищої освіти перебуває на початковій стадії розвитку. Сьогодні лише в двох вітчизняних вищих навчальних закладах створено ендавмент-фонди: Київському національному університеті ім. Т.Г. Шевченка (2013 р.) та Університеті банківської справи (2014 р.).

Можливість створення ендавмент-фондів при університетах може значно поліпшити складну фінансову ситуацію, у якій опинилася велика кількість навчальних закладів країни. Ендавмент характеризується не фінансуванням послуг освіти зокрема (як, наприклад, плата за навчання), а фінансуванням розвитку закладів вищої освіти загалом. Зважаючи на складне становище матеріально-технічного забезпечення вітчизняних закладів вищої освіти, запропонований варіант, на нашу думку, може бути привабливим для галузі освіти в Україні.

Висновки з проведеного дослідження. На сучасному етапі економічного розвитку України, як і переважної більшості країн світу, пріоритетним напрямом розвитку суспільства є галузь освіти, котра виступає одним із важливих чинників економічного зростання та стабільного розвитку держави. Нині ситуація у галузі вищої освіти визначається недостатніми обсягами бюджетного забезпечення, що надається державою, для успішного функціонування цієї сфери діяльності.

У результаті недостатнього бюджетного фінансування закладів вищої освіти, а також браку власних фінансових ресурсів обмежуються можливості розвитку матеріально-технічної бази, знижуються якість та рівень підготовки фахівців, ставиться під

загрозу існування освітнього і науково-дослідного потенціалу, при цьому негативно позначаючись на рівні соціально-економічного розвитку держави.

Протягом останніх років частка бюджетного фінансування на вищу освіту знаходиться на низькому рівні та становить менше 2% від ВВП, тому необхідною стає диверсифікація джерел фінансування та зростає значення коштів спеціального фонду, які є важливим джерелом фінансування вищих навчальних закладів. Отже, фінансування за допомогою ендавмент-фондів є одним із найбільш оптимальних джерел розвитку закладів вищої освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2017/18 навчального року: статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/metaopus/2017/1_03_00_03_2017.htm.
2. Виконання бюджетів / Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>.
3. Закон України «Про вищу освіту». URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page5>.
4. Мокін Б.І., Гончарук Н.С. Ендавмент-фонд як альтернативне джерело для підвищення фінансової стійкості вищого навчального закладу. Вісник Хмельницького національного університету. 2012. № 2. С. 131–135.
5. Гернего Ю.О. Ендавмент-фінансування освітньої складової інноваційної економіки в Україні. Економіка та суспільство. 2017. № 8. С. 563–567.
6. Дмитришин М.В. Ендавмент вищого навчального закладу. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2015. № 1(11). С. 64–73.
7. Люта О.В., Пігуль Н.Г. Фінансування закладів вищої освіти в Україні. Економічний аналіз. 2009. № 4. С. 89–91.
8. Боголіб Т.М. Удосконалення фінансового забезпечення розвитку вищої освіти. Фінанси України. 2005. № 2(111). С. 106–113.
9. Боголіб Т.М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в Україні: автореф. дис. ... докт. екон. наук: спец. 08.04.01. Київ, 2006. 38 с.

REFERENCES:

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Osnovni pokaznyky diialnosti vyshchyykh navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2017/18 navchalnoho roku: statystychnyi biuleten [Main indicators of activity of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of the 2017/18 academic year: statistical bulletin]. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/metaopus/2017/1_03_00_03_2017.htm.
2. Derzhavna kaznacheiska sluzhba Ukrainy. Vykonannya biudzhativ [Budget implementation]. Available at: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>.

3. Zakon Ukrainy "Pro vyshchu osvitu" [Law of Ukraine "On Higher Education"]. Available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page5>.

4. Mokin B. I., Honcharuk N. S. (2012) Endaument-fond yak alternatyvne dzherelo dlia pidvyshchennia finansovoi stiihosti vyshchoho navchalnoho zakladu [Endowment Fund as an alternative source for increasing the financial sustainability of higher education institutions] Bulletin of the Khmelnytsky National University, no. 2, pp. 131–135.

5. Herneho Yu. O. (2017) Endavment finansuvannia osvitnoi skladovoi innovatsiinoi ekonomiky v Ukraini [Endowment financing of innovative economy's educational component in Ukraine] Economics and Society, no. 8, pp. 563–567.

6. Dmytryshyn M. V. (2015) Endavment vyshchoho navchalnoho zakladu [The endowment of the higher educational institution] Actual problems of the region's economy development, no. 1(11), pp. 64–73.

7. Liuta O. V., Pihul N. H. (2009) Finansuvannia zakladiv vyshchoi osvity v Ukraini [Financing of higher education institutions in Ukraine] Economic analysis, no. 4, pp. 89–91.

8. Boholib T. M. (2005) Udoskonalennia finansovoho zabezpechennia rozvytku vyshchoi osvity [Improvement of financial support for the development of higher education] Finance of Ukraine, no. 2 (111), pp. 106–113.

9. Boholib T. M. (2006) Finansove zabezpechennia rozvytku vyshchoi osvity i nauky v Ukraini [Financial support for the development of higher education and science in Ukraine] (PhD Thesis), Kyiv. (in Ukrainian)

Dekhtiar N.A.

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Finance,
Banking and Insurance
Sumy State University

Yanchenko V.O.

Student
Sumy State University

FINANCING OF HIGHER EDUCATION SYSTEM IN UKRAINE

The article deals with the peculiarities of financing of higher education system. Higher education is one of the important aspects of the country's economic and social development. The field of higher education is a system of higher educational institutions, through which provides professional and scientific training of highly qualified specialists in order to enter them on the labor market in competitive positions.

Education funding is supported by the following sources: funds from the central and local budgets; sources granted by legal and natural persons; additional allocations for specific programs and activities; payment for additional educational services funds from carrying out scientific research works executed to order of enterprises, organizations and citizens, etc.

The article defined that the main source of financing of higher education system in Ukraine is expenditures from the state and local budgets. In recent years there has been a decline in the number of higher education institutions.

Today, higher educational institutions operate with a financing gap for their activities and development. Their activities require additional sources of financing, since the share of budget support is decreasing every year. As a result of insufficient state financial provision, higher educational institutions are forced to attract additional sources of funding for their activities. Therefore, diversification of sources of funding becomes necessary. The value of the special fund is also increasing, which is becoming an important source of funding for higher education institutions.

The possibility of creating endowment-funds at universities as one of the important methods of attracting additional financial sources for functioning of higher education system is substantiated. Creation of such funds can substantially improve the difficult financial situation of many higher educational institutions of the country. Taken into account the difficult situation of material and technical support of higher educational institutions, the proposed option is useful for the education sector in Ukraine.